

הרב ישראל פרידמן

ראש ישיבת אהלי-תורה

ברוקלין, נ.י.

ביאור בדברי שו"ע הרב הלכות פסח

כתב אדה"ז בסי' תמה סעיף ג: "...ואם הוא מבער חמץ בזמן הביעור דיינו מתחילת שעה שישית עד כלות ימי הפסח, צריך לבערו מן העולם לגמרי, ולא די במה שמוציאו מרשותו ומניחו במקום הפקר, שהרי משהגיע שעה שישית כבר נאסר בהנאה ואינו שלו כלל. ואעפ"כ התורה עשאה אותו כאילו הוא שלו שיעבור עליו בב"י וב"י, ולפיכך אף כשמוציאו מרשותו הרי הוא עובר עליו בב"י וב"י, שעשאתו התורה כאילו הוא מונח ברשותו ממש, ואין לו תקנה אלא שיבערו מן העולם לגמרי כו", עכ"ל.

וביאור הדברים הוא, דהנה שני תנאים צריך להיות כדי שיעבור בב"י וב"י: (א) שיהי' שלו – "ולא יראה לך, שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים וכו'". (ב) שיהי' בביתך ובגבולך, דאם הניח החמץ בביתו של אחר שלא מדעתו אינו עובר עליו (כמבואר בסי' ת"מ, עיי"ש).

והנה כשמוציא החמץ למקום הפקר הרי יש כאן שני דברים: (א) שנעשה הפקר ומסתלק בעלותו מן החמץ. (ב) שאינו מונח בביתו ובגבולו, שהוא מקום הפקר לכל (כמבואר בסעי' הקודמים עיי"ש).

והנה זה שאין ההפקר מועיל לסלק בעלותו מן החמץ מבואר בגמ' פסחים דף ו' ע"ב, דמכיון שלאחר זמן איסורו החמץ אינו שלו – דאסור בהנאה – אינו ברשותו להפקיר, דכיון דחסר בהבעלות מצד שהוא אסור בהנאה אין לו הכח להפקיר.

ומה שרוצה לבאר כאן הוא דלמה אינו מועיל ההוצאה מרשותו שלא יהי' נקרא "בביתכם ובגבולך", וע"ז מסביר דכשם שהוא אינו שלו מצד האיסור ומ"מ עשאתו התורה כאילו הוא שלו לעבור עליו בב"י וב"י, כמו"כ הוא אם מוציאו מרשותו ומגבולו עשאתו התורה כאילו הוא מונח ברשותו ממש.

ולכאורה צריך ביאור מהו הדמיון, דבשלמא כשהמדובר הוא בה"שלו" הנה אפשר להסביר בשני אופנים:

(א) שהתורה אמרה שהבעלות אינו נפקע ע"י האיסור לגבי ב"י וב"י, וכמו שיש ס"ד בגמ' שגם לאחר שרבנן אסרו בשעה שישית ליהנות ממנו בכ"ז יהי' עוד שלו ויוכל לבטלו, הגם שבפועל אין לו שום הנאה והשתמשות בהדבר – מצד האיסור דרבנן – אבל זה רק איסור על האדם, אבל אי"ז פועל על הבעלות בהחפצא בעצם. וגם לפי המסקנא, הנה רש"י מסביר שזהו מטעם הפקר ב"ד הפקר (ואכמ"ל). הנה אנו רואים מזה שהגם שהוא אסור בהנאה אפשר להיות בבעלותו עדיין, היינו שאי"ז מוכרח שהאיסור ישלול הבעלות, ולכן הגם שבפועל המסקנא שהאיסור מפקיע הבעלות, הנה לגבי לעבור עליו בב"י וב"י גילתה התורה שאינו מפקיע הבעלות ועובר עליו.

(ב) שהפ"י הוא שהגם שמצד האיסור פשוט הוא שחסר בהבעלות, שהרי אין לו שום אפשריות של הנאה והשתמשות בהדבר – מצד האיסור – ובכ"ז התורה נותנת לו דין בעלות

להתחייב עליו בב"י וב"י, היינו כמו שנעשה בעלים ע"י קנין וכו' הנה כאן התורה נותנת לו דין בעלות.

אבל כשהמדובר הוא בנוגע להרשות, הרי בפועל הוא מונח ברשות הרבים ש"אינו ביתו וגבולו", ומהו הפי' "כאילו מונח ברשותו ממש".

לפי אופן הא' הנה בודאי לכאורה אין להם דמיון, שהרי כשהמדובר הוא לגבי ה"שלו" הנה אנו אומרים שלגבי ב"י וב"י כאילו שהאיסור אינו מפקיע הבעלות, אבל כאן הרי זה בפועל מונח ברה"ר, והרי הרה"ר אינו רשותו וגבולו, ואיך זה כאילו מונח ברשותו.

ואפילו לפי אופן הב' שהפי' הוא שהתורה נותנת דין בעלים מחדש, וכאילו הוא עושה קנין, אבל לגבי הרשות מה שייך לומר כאילו, הרי בפועל הוא ברה"ר ואינו ברשותו וכנ"ל.

ועוד יותר מוקשה לפי שיטת אדה"ז (בסי' תל"ה בקו"א סעי"ק ב', עיי"ש) דהא דאיסורי הנאה אינם שלו אין הפי' שהוא הפקר גמור ואפ"ה עשאה התורה כשלו, דא"כ למה הגמ' מבארת שאינו יכול לבטל, דמשמע שאם הי' יכול לבטל הי' מועיל, ואם הוא בלא"ה הפקר גמור ואפ"ה עשאו הכתוב כו' א"כ מה מועיל כשיפקירנו, אלא ע"כ שמצד האיסור אינו הפקר גמור, אלא שאין לו שום זכות בגופו מחמת האיסור, וע"ז החסרון שנעשה מחמת האיסור לבד הנה ע"ז אומרים שעשאו הכתוב כאילו הוא שלו, והיינו שבעלות זו שנפקעה ע"י התורה מחמת איסורו הנה זוהי הבעלות שהתורה נותנת לו (לגבי ב"י וב"י ואכמ"ל), אבל כאן הרי בפועל אינו ברשותו כלל – שהרי מונח ברה"ר, ומה שייך לומר שהוא כאילו מונח ברשותו ממש, וכנ"ל.

ב) ולכאורה הי' אפשר לבאר, דהנה מצינו לגבי דין הוצאה בשבת ד"המעביר ד' אמות ברה"ר חייב מהלכה למשה מסיני" ונקרא "תולדה דהוצאה", ומסביר בעל המאור – בריש הזורק – וכן הר"ן, דהטעם לזה שהוא תולדה דהוצאה הוא דמכיון דד' אמות של אדם הם רשותו, שלכן קונות לו בכל מקום (והגם שזה רק מדרבנן, היינו רק שזה שקונות לו היינו שמועיל לגבי קנין הוא מדרבנן, אבל עצם הענין של ד' אמות הוא דאורייתא), ולכן זה הוי כמוצא מרה"י לרה"ר, ומשו"ז הוי תולדה דהוצאה.

והנה הדין דד' אמות הוא גם באופן שהאדם עומד ברה"י ומעביר חפץ שהי' מונח ברה"ר, ועוקר מתחילת ד' ממקום שהחפץ מונח ברה"ר ומניחו בסוף ד', היינו שהאדם עצמו אין לו הד' אמות לגבי קניין שהרי הוא עצמו עומד ברה"י, ובכ"ז ישנם הד' אמות מצד מקום החפץ, ומכיון שהוא משתמש בהם לגבי ההוצאה, בזה נעשה רשותו והוי כמוציא מרשות לרשות. וא"כ אנו רואים שלגבי איסורים הנה יש דין של ד' אמות וכרשותו דמיון מצד מקום החפץ לבד (ומבואר במ"א בארוכה).

והי' אפשר לומר שגם כאן – גבי חמץ – הכוונה ב"כאילו מונח ברשותו ממש" היינו שהרה"ר גופא נעשה רשותו מצד דין ד' אמות מצד מקום החפץ, וא"כ הי' הפי' והדמיון לפי האופן הב' הנ"ל, היינו דכמו שרואים לגבי ה"שלו" שהתורה נותנת לגבי האיסור – לעבור בב"י וב"י – דין "שלו", כן הוא לגבי הרשות, דהתורה עושה דין רשותו וגבולו – לגבי ב"י וב"י – אפילו כשהוא מונח במקום הפקר.

אבל זהו רק ביאור איך שייך לומר שהוא כאילו מונח ברשותו, אבל בכ"ז איך אפשר ללמוד א' מהשני ולחדש דבר כזה (וכידוע דעת השאגת ארי' – בסי' פ"א – שלגבי הב"י וב"י מועיל

ההוצאה מרשות לפי שיטת הגאונים, עיי"ש בארוכה), וגם שהוא כוונה רחוקה בדברי אדה"ז, שהרי הי' צריך לבאר זה בפירוש.

וגם צריך לבאר דיוק הלשון "ולפיכך", דלכאורה הי' צ"ל כשם שאומרים לגבי ה"שלו" שהתורה עשאו כאילו הוא שלו כך הוא לגבי הרשות, ומהו "לפיכך", איך א' מחייב את השני, ומה תלוי זה בזה.

וגם זהו רק ביאור אם הניח ברה"ר, אבל אם הניח ברשותו של אחר שלא מדעתו (כנ"ל מסי' ת"מ) הרי שוב אין לו שום זכות, שהרי הוא חצר פרטית של חבירו, ולא שייך לומר שהתורה נתנה לו שם דין של ד' אמות וכו' וכרשותו דמיין, כמובן בפשטות. וא"כ לפ"ז יש עצה מה"ת (ולא מדרבנן) שלא לעבור בב"י וב"י עיי"ז שמניח חמצו – לאחר זמן האיסור – בחצר חבירו שלא מדעתו ולא יעבור עליו, וכמובן שא"א לומר כן בדברי אדה"ז "ואין לו תקנה אלא וכו'".

ג) ואפשר לבאר, דהנה בהדין של "בתיכם" ו"גבולך" אפשר לומר בשני אופנים:

א) שזה תנאי מיוחד, דכמו שצריך להיות "לך", כן צריך להיות מונח ברשותו כדי לעבור בב"י וב"י, והיינו שהשייכות של האדם עם החמץ כדי לעבור עליו צריך להיות בשני הפרטים, הן מצד הבעלות בגוף החמץ והן מצד המקום שהחמץ מונח בו.

ב) דכל השייכות הוא רק מצד הבעלות על גוף החמץ, רק דמכיון שבאופן הרגיל הנה הדברים והחפצים של האדם שהם בבעלותו של האדם הם מונחים אצלו וברשותו (ולכן חזקה שמה שמונח תחת ידו של האדם הוא שלו, וגם זהו הביאור שחצירו של אדם קונה לו וכו' ואכמ"ל), לכן כשהדבר והחפץ שלו מונח במקום אחר – שלא ברשותו – ה"ז עושה חסרון בבעלותו, דמכיון שהחפץ הוא שלו הרי הוא צריך להיות מונח ברשותו, מפני שכך הוא דרכו של אדם להניח חפציו אצלו וברשותו, ולא להניחם במקום הפקר או ברשות אחרים שיכולים לגנוב ולהשתמש בהם (ועפ"ז ביארנו במק"א מחלוקת רבינו יונה והרא"ש שבהביאור שרשות הנפקד נקרא ביתו של המפקיד, ואכמ"ל בזה).

ועפ"ז אפשר לבאר דברי אדה"ז כאופן הב', והוא:

זה פשוט, שבזה שהדבר הוא אסור בהנאה ואין לו שום זכות של הנאה והשתמשות בגופו, הוא חסרון גדול בבעלותו על החפץ, יותר מזה שהחפץ אינו מונח ברשותו, וא"כ, כשאנו רואים שהתורה סילקה את החסרון של העדר ההשתמשות – מחמת האיסור – ועשאו כ"שלו", וא"כ פשוט "לפיכך" שהחסרון בבעלותו שנעשה עיי"ז שאינו מונח ברשותו, מכ"ש וק"ו שהתורה עשאו כאילו מונח ברשותו ממש, היינו שאינו חסר כלום בבעלותו לגבי ב"י וב"י ועובר עליו "כאילו מונח ברשותו ממש".

(עיי'ן באבני נזר סימן שט"ז סעי"ק ו', שמביא סברת אדה"ז ד"כיון דכבר אינו ברשותו משום איסור הנאה ועשאו כאילו ברשותו, מה יתן ומה יוסף הוצאה מרשותו, הלא בלא זה אינו ברשותו ועשאו ברשותו". וא"כ נראה שהוא לומד בדברי אדה"ז שהוא מדבר רק מצד הרשות, וכל החסרון של איסור הנאה הוא מצד הרשות. אבל דבר זה אינו מובן מצד הסברא, וגם אינו מדויק לכאורה בלשון כ"ק אדה"ז, וצ"ע. ועיי"ג כ שם בסעי"ק ט'. ואכ"מ להאריך בזה).